

τ Veronikan

Nr 4/2017

T-Veronikan

Årgång 22 nr 4/2017

T-Veronikan ges ut av Örebro Läns Botaniska Sällskap. Bidrag till tidningen, synpunkter på innehållet och tips om botaniska händelser mottages tacksamt av redaktionen. Citat ur T-Veronikan får göras, om källan anges. Redaktionen förbehåller sig rätten att redigera insända bidrag.

Omslagsbilder

Hönsbär *Cornus suecica* växer på fuktig mark i täta bestånd. Stjälkarna växer upp från en krypande, rikt förgrenad jordstam. Blommor i maj-juni. Är en av de få örtartade representanterna för släktet. Det som brukar uppfattas som en blomma är i själva verket en blomställning. De mycket små, svart-röda egentliga blommorna är omgivna av fyra vita högblad (en struktur något liknande vår julstjärna). De rödglänsande stenfrukterna, ”hönsbären” som pryder markerna på sensommaren, är saftiga men smaklösa. Innehåller en stenfrukt. Arten har något egendomlig utbredning. I södra delen av vårt land är den utpräglad västlig. Är sällsynt i östra delarna av Götaland men förekommer i Upplands och Södermanlands kuststrakter. Är tämligen allmän i Norrland.

Om årets besök på en nyligen upptäckt lokal i Östernärke kan du läsa på sid 19.

Text och illustrationer: Björn Nordzell

Hjälp sökes!

Vill du vara med och hjälpa till med praktiskt arbete i föreningen?

Hör gärna av dig till oss!

M.v.h. styrelsen och redaktionen

Ansvarig utgivare

Daniel Gustafson

Redaktion

Gunilla Dahlén 070-325 36 22
dahlen.gunilla@gmail.com

Daniel Gustafson 073-714 16 06
daniel.gustafson@telia.com

Arne Holmer 073-042 98 65
arne.holmer@telia.com

Björn Nordzell 019-24 40 31
bjorn.nordzell@telia.com

Material skickas till:
teveronikan@gmail.com

Manusstopp för

T-Veronikan

nr 1/2018 15 februari

Utgivningsplan:

4 nr, mars, juni, sep, dec

Annonspriser, kr:

	1 inf	2-4 inf
Helsida	1000	800
Halvsida	700	600
Kvartssida	500	400
Åttondel	350	300

ISSN 1402-2419

Ordföranden har ordet

Daniel Gustafson

Vinter igen. Så här års går jag över från fältbiologi till att studera fåglarna genom köksfönstret. Men för att få sig lite botanik till livs kan man också passa på att studera de frön som fåglarna matas med. De stora och proteinrika solrosfröna. Havren som tjänar som bukfylla åt gulsparvarna. Hampfröna som ser ut som små pistagenötter. Och så finns det mer exotiska inslag som sesamfrö, hirs och linfrö. Vill man lyxa till det för fåglarna kan man servera äpplen, bananer, nötter, bär och annat mumsigt. Det är också läge att läsa på hur skott och plantor efter de olika fröna ser ut innan man ska börja rensa blomsterrabatterna senare under året...

Efter årsskiftet är det dags för valberedningen att börja arbeta med kommande års styrelse. Just nu saknar vi en styrelseledamot, så åtminstone en plats behöver fyllas. Tyvärr saknar vi också valberedning! Valberedningen har en mycket viktig roll att fylla. Val av styrelse sker på årsmötet, men innan dess bör en valberedning hinna förbereda vilka som är lämpliga och intresserade att sitta i styrelsen. Man kan välja

ledamöter och andra poster bland deltagarna på årsmötet, men det är sällan någon med så kort varsel vill ta på sig ett uppdrag. Det är inte heller bra om styrelsen själv letar efter nya ledamöter.

Därför vill jag och styrelsen gärna få frivilliga eller förslag på personer som kan arbeta med valberedningen inför årsmötet den 25 februari. Du som medlem kan också direkt föreslå personer som du tycker skulle passa i föreningens styrelse, eller rent av föreslå dig själv. I nuläget vet jag som sagt att en post behöver fyllas, men det kan bli fler om någon väljer att hoppa av styrelsearbetet.

Även redaktionen för T-veronikan behöver hjälp med stort och smått. Är du intresserad av att vara med och skriva, fotografera, spåna idéer, kontakta författare och fotografer, layouta eller mer praktiska ting som kontakt med tryckeri och utskick av den färdiga tidningen till medlemmarna? Hör av dig till oss i redaktionen!

Till sist vill jag, styrelsen och redaktionen önska dig en God Jul och ett Gott Nytt År!

Rättelser T-veronikan 2017-3

Efter påpekande av Erik Ljungstrand är det på sid.14 en bild på sjöfräken, *Equisetum fluviatile*, inte på kärrfräken.

Guiden vid Gessie (sid 5) fick ett nytt efternamn, men han heter fortfarande Åke Svensson och inget annat.

Dvärgandmaten (sid 8 och 9) tappade ett par bokstäver i slutet av artemitetet, namnet ska vara *Wolffia arrhiza*.

Småhaverrotbilden på sidan 7 visar troligen en mellanform. Här bifogas nu en annan bild, tagen av Arne Holmer vid samma tillfälle, som tydligare visar en småhaverrot *Tragopogon pratensis* ssp. *minor* med de relativt långa holkfjällen.

Skogsbäckmossa *Hygrohypnum eugyrium* och stor skogsbäckmossa *H. subeugyrium* i Närke

Text: Lars Löfgren.

Kunskapen om de rödlistade arterna skogsbäckmossa *Hygrohypnum eugyrium* (NT nära hotad) och stor skogsbäckmossa *H. subeugyrium* (VU sårbar) i Närke har varit svåröverskådlig. Ända in på 1960-talet, innan nuvarande uppdelning i två arter, publicerades alla fynd som *H. eugyrium*. Först med den moderna taxonomiska kunskapen (Jamieson 1976, Hedenäs 1995, 2014) har en säkrare uppdelning mellan arterna kunnat göras. Några uppgifter i Artportalen är motstridiga. De har omarbetats här.

Lokalförteckning

Sexsifferkombinationen avser ruta i Rikets nät. Utelämnade är alltid 65... 14 (15)...

Fet stil = kommun, *kursiv* = socken

/ = har bestämt växten

; = tidsskilda fynd från samma lokal/lokaler

Skogsbäckmossa *Hygrohypnum eugyrium*

Askersund Hammar Vätterns strand, klippor litet söder om Råå gästgiveri 1874 C. Hartman (UPS); Mellanholmen vid Råå 1874 C. Hartman (UPS); Råboholmarna, på holmar och strandklippor (Hartman 1875, Adlerz 1907). Lilla Röknen H. Löwenhjelm (Adlerz 1907). Hargevikens östra strand vid Isgrönarna, översilad klippa 1989 N. Hakelier (S, Lindström 2000). Hargevikens östra strand, fuktiga klippor 1989 N. Hakelier (S, Lindström 2000). Mellan Vänneviken och Grönsundet, fuktig strandklippa 1989 N. Hakelier (S, Lindström 2000).

Stor skogsbäckmossa *Hygrohypnum subeugyrium*

Lekeberg Hidinge Svenshyttan 1959 N. Hakelier (S/2016 L. Hedenäs); 1960 N. Hakelier (Hakelier 1960, Lindström 2000); Sämshytteån, på stenar och klippor i bäck 1989, 1994 N. Hakelier (S, Artportalen, Löfgren & Andersson ms 1998); bäcken söder om vägen RN 732 472, på block, rikt fertil 1999 L. Löfgren; bäcken N om vägen RN 736 472, på block, fertil 1999 (Löfgren ms 2001a); nedom dämnet vid Sippola, block i bäcken, ymn. 2004 L. Löfgren & M.

Andersson (OREB/T. Hallingbäck); 2004 O. Nilsson (Artportalen); (U.-B. Andersson 2004); "Svenshyttan, bäcken mellan Björktjärn och Falkasjön" skogsbäck, på sten RN 734 471, 2007 T. Hallingbäck (priv. herb. nr. 45160 m.fl., Artportalen [lokaluppgift och RN-koordinater är motstridiga, men såväl socken som koordinater avser bäcken i Svenshyttan – ej den namngivna som finns i *Tysslinge*]); Sägaregården söderut mot Svenshyttan, bäckkant, stenar i bäcken [osäker bestämning] 2011 N. Lönnell (Artportalen); uppströms vägen nära parkeringen 2011 (Ljung 2012); Svenshytteån, på stenar i bäcken 2014 M. Andersson (priv. herb./T. Hallingbäck, Artportalen).

Örebro Kil Ullaviklint, V om Klockhammar, bäcken från Skogatorp, kalkpåverkad örtrik barrskog, på stenar i bäck 1957, 1960, 1989 N. Hakelier (S, Artportalen, Hakelier 1960, Lindström 2000); två bestånd RN 849 553, RN 850 551, 1997 (Löfgren & Andersson 1999, Löfgren ms 2001b); Ullaviklint, kalkbarrskog norr om vägen, enst.-spars. 2002 L. Nykvist, Skogsstyrelsen (Artportalen). 1 km NV om Filipshyttan, sumpskog 1957, 1989 N. Hakelier (Artportalen, Lindström 2000).

Tysslinge Garphyttan 1874 W. Berndes (LD/1978 D. W. Jamieson: *H. eugyrium* men ombestämmd 2016 av Lars Hedenäs: "klar *H. subeugyrium*" [en "dublett" i UPS ss. *H. luridum* hör möjligen hit]). Bäcken mellan Björktjärn och Falkasjön [RN 791 492], på sten 1992 N. Hakelier (S).

Herbarier

LD = Lunds universitets botaniska museum
OREB = Örebro kommuns herbarium, bihang till Evolutionsmuseet Botanik (Fytoteket), Uppsala universitet
S = Naturhistoriska riksmuseets i Stockholm herbarium
UPS = Uppsala universitet, Evolutionsmuseet Botanik, Fytoteket

Manuskript (ms) och litteratur

Adlerz, E. 1907. *Bladmossflora för Sveriges lågland med särskilt avseende på arternas utbredning inom Närke*. Örebro.

Andersson, U.-B. 2004. Botanikdagarna i Örebro län 2004. *Svensk Botanisk Tidskrift* 98(5): 263-267.

Hakelien, N. 1960. Bidrag till kännedomen om Närkes mossflora. *Svensk Botanisk Tidskrift* 54: 407-410.

Hartman, C. 1875. Berättelse om bryologiska forskningar i Nerike under år 1874. *Öfversikt af Kungliga Svenska Vetenskaps-Akademiens Förhandlingar*. 1875: 3.

Hedenäs, L. 1995. Hygrohypnum-nyckel. *Myrinia* 5(2): 46-48.

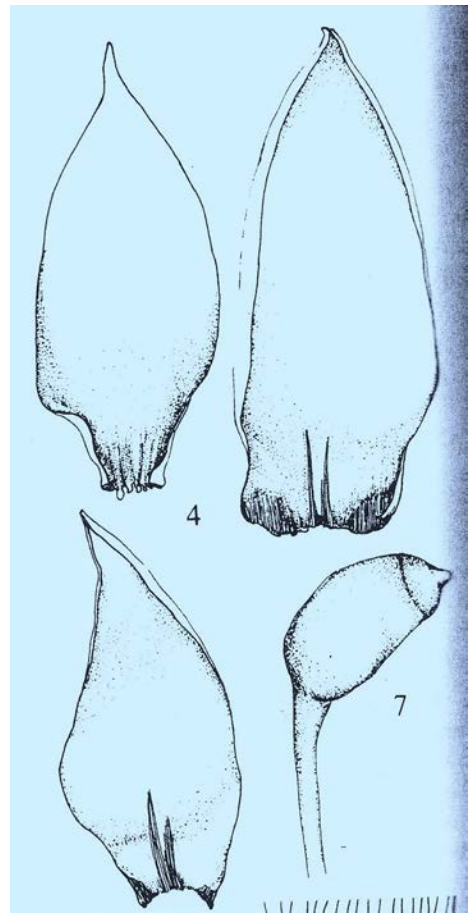
Hedenäs, L. 2014. Skogsbäckmossa Hygrohypnum eugyrium [resp.] H. subeugyrium stor skogsbäckmossa s. 87-88. I: *Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Bladmossor: skirmossor-baronmossor: Bryophyta: Hookeria-Anomodon*. Artdatabanken, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.

Jamieson, D. W. 1976. *A monograph of the genus Hygrohypnum Lindb. (Musci)*. University of Victoria, British Columbia, Canada.

Lindström, Å. 2000. Intressanta nordiska kollektioner i Nils Hakelien efterlämnade herbarium II. *Myrinia* 10(1): 5-10.

Ljung, G. 2012. Mossornas vänners höstexkursion till Närke 17-18 september 2011. *Myrinia* 22(1): 32-39.

Löfgren, L. ms 2001a. *Floravakten T län 2000. Lekeberg kommun*. Örebro läns Botaniska Sällskap, Länsstyrelsen i Örebro län, Skogsstyrelsen i Örebro län, Kommunför-

Skogsbäckmossa *Hygrohypnum eugyrium*. Efter Smith 1978.

bundet i Örebro län, Fritid T län, Hopajola, Lekeberg kommun.

Löfgren, L. ms 2001b. *Floravakten T län 2000. Örebro kommun*. Örebro läns Botaniska Sällskap... Örebro kommun.

Löfgren, L. & Andersson, M. ms 1998. *Kilsbergen. Naturinventering för landskapsplanering*. Örebro kommun. Stadsbyggnadskontoret & Hopajola.

Löfgren, L. & Andersson, M. 1999. *Ullaviklän. Örebro kommun. Botanisk inventering. Andra, kompletterade utgåvan*. Länsstyrelsen i Örebro län. Publikation 1999:27.

Carl Adolph Agardhs alger i Arboga och Kil

Text: Lars Löfgren.

“Algernas Linné” Carl Adolph Agardh (1785-1859) blev 1808 informator åt universitetskansler Lars von Engeströms son Lars Stanislaus. Därav kom det sig att Arboga- och Kiltrakten fick kontakt med den akademiska algforskningen. Engeström, 1809 utrikesstatsminister, var bekant med den Mannerstrålska släkten på Jäder i Arboga, möjligen Carl Vilhelm Sebastian Mannerstråle (1786-1825), och med Fredrik Anton Wrangel (1786-1842) på Ramshyttan i Kil. Agardh gästade våra trakter och samlade bl.a. alger här kring 1810.

Agardh kom att umgås mer eller mindre friktionsfritt med bl.a. ”den främste svenske botanisten” Olof Swartz, Elias Fries och många av 1800-talets främsta vetenskapsmän under en anmärkningsvärd karriär inom bl.a. naturvetenskap och ekonomi. Hans enastående mångsidighet har presenterats i bl.a. Svenskt Biografiskt Lexikon (Carlsson m.fl. 2017).

Wrangel hade en omfattande diskussion om ”den röda snön” med Agardh och Elias Fries (Wrangel 1824 m.fl.). Bl.a. var frågan om växten tillhörde svamparna eller algerna. Han återkom till ämnet ”vattenblomning” senare med exempel från bl.a. Närke (Wrangel 1826).

”Sekreteraren, Kammarherren Baron Fredrik Anton Wrangel, af hvilken åtskilliga botaniska afhandlingar i Vetenskaps Aka-

Carl Adolph Agardh.

demiens Handlingar finnas införda, såsom i årgången 1822 en rörande *Cardamine parviflora* L. ... afled i Stockholm d. 1 Feb. 1842...” (Botaniska Notiser 1845).

Byn Ramshyttan förekommer både i Ramsberg i Västmanland och i Kil i Närke. Allt jag funnit har dock avsett orten där Wrangel ägde ett bruk i Närke. I LD finns förvisso ett ark i Agardhs herbarium (*Cladonia papillaria*) fört till Ramsberg sn, Västmanland, men enl. anteckningen på arket avses sannolikt Ramshyttan i Närke.

Åtminstone nittioåtta herbarieark med alger, lavar, mossor och kärlväxter i LD tillskrivs Agardh. De flesta saknar uppgift om årtal, men visar också att han 1810 besökte Lekhyttan i Hidinge (*Cynodontium polycarpon*), Örebro (*Cetraria sepincola* o. *C. chlorophylla*) samt 1810, 1811 och 1812 Jäder i Arboga (*Barbula convoluta*, *Dichelyma falcatum*, *Hygroamblystegium fluviatile*, *Leskea polycarpa*, *Orthotrichum anomalum*, *Scleranthus annuus* var. *annuus*, *Schistidium agassizii*) samt ett år Svartån vid Örebro (*Fontinalis dalecarlica*).

Några av Agardhs algfynd i trakten

Namngivning: Dyntaxa – Svensk taxonomisk databas, SLU och/eller www.algae-base.org

Fet stil = kommun, *kursiv* = socken

Torvgravsalg *Batrachospermum turfosum* (*B. vagum*)

Närke ”In lacubus turfosis” (Agardh 1812b).

Bulbochaete setigera (*Conferva setigera*, *C. vivipara*)

Arboga Arboga Går[d]sjön ”plantas aquaticas” (Agardh 1812a).

Ceramium chalybeum (*Conferva chalybea* Roth)
Preliminärt namn.

Örebro *Kil* Ramshyttan (Agardh 1811).

Gröngelé *Chaetophora elegans*

Örebro *Kil* Ramshyttan ”In lacu” (Agardh 1812b).

Coleodesmium wrangelii (*Desmonema wrangelii*, *Thorea Wrangelii*)

Örebro *Kil* Ramshyttan ”Ad saxa in rivulo” (LD, Agardh 1812b).

”*Conferva hiemalis*”

Oklart namn.

Arboga *Arboga* Jäder ”In fluvio” (Agard 1812a).

”*Conjugata pectinata*, *Zygnema pectinatum*”

Oklart namn.

Arboga *Arboga* Jäder ”In fluvio... copiosissime” (LD, Agard 1812a).

Vattenpensel *Draparnaldia mutabilis* (*D. glomerata*)

Arboga *Arboga* Jäder (Agardh 1812b).

Eunotia pectinalis (*Conferva p.*, *Diatoma p.*)

Närke (LD, E. Acharius herb).

Gloionema paradoxum

Arboga *Arboga* Jäder ”In fluvio” (Agardh 1812c).

Hassallia byssoidea (*Scytonema byssoideum*)

Arboga *Arboga* Jäder ”Ad saxa” (Agardh 1812b).

Lyngbya subfusca (*Oscillatoria subfusca*, *Conferva velutina*)

Ogiltigt namn.

Arboga *Arboga* Jäder ”Ad saxa sub aqua & parietes ligneos inundatos” (Agardh 1812b).

Oedogonium vesicatum (*Conferva vesicata*)

Arboga *Arboga* Jäder ”In fluvio” (Agard 1812a).

Oscillatoria fontinalis

Oklart namn.

Arboga *Arboga* Går[d]sjön ”Ad ramos submersos” (Agardh 1812b).

Phormidium corium (*Oscillatoria corium*)

Oklart namn.

Örebro *Kil* Ramshyttan ”Ad saxa in rivularis turfosis” (Agardh 1812b).

Scytonema hofmann-bangii

Oklart namn.

Arboga *Arboga* Jäder ”In parietibus ligneis inundatis” (Agardh 1812b).

Scytonema myochrous

Arboga *Arboga* Jäder ”Ad saxa in fluvio” (LD, Agard 1812b).

Scytonema ocellatum (*S. ocellata*)

Arboga *Arboga* Jäder, Hundsjön [i Arbogaån?] ”Ad plantas aquaticas” (Agardh 1812b).

”*Scytonema simplex*”

Oklart namn.

Örebro *Kil* Ramshyttan ”In trabibus inundatis ad Molam Praedii” (Agardh 1812b).

Spirogyra gracilis (*Conjugata gracilis*, *Zygnema gracilis*)

Arboga *Arboga* Jäder [1810?] C. A. Agardh, LD.

Tabellaria flocculosa (*Conferva flocculosa*)

Närke (Agardh 1812b).

Tetraspora lubrica (*Ulva l.*)

Arboga *Arboga* Jäder ”In fluvio” (Agardh 1811).

Herbarier

LD = Lunds universitets botaniska museums

Källor

Agardh, C. A. 1811. *Dispositio algarum Sveciae. II. Lundae.*

Agardh, C. A. 1812a. *Dispositio algarum Sveciae. III. Lundae.*

Agardh, C. A. 1812b. *Dispositio algarum Sveciae. IV. Lundae.*

Agardh, C. A. 1812c. *Dispositio algarum Sveciae. V. Lundae.*

Carlsson m.fl. 2017. *Carl Adolph Agardh*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/5590>, *Svenskt biografiskt lexikon* (art av A. B. Carlsson med bidrag av G. Eneström, K. Nordlund, Edv. Rodhe och N. Svedelius.), hämtad 2017-10-29.

Lindberg, E. 2009. *Svenska bruksägare 1695-1844*. Historiska inst. Uppsala univ.

Wrangel, F. A. 1824. Anmärkningar rörande Byssus Jolithus Linn. *Kongl. Vetenskaps-Academiens Handlingar för år 1823*. Stockholm.

Wrangel, F. A. 1826. Bidrag till Botaniska Historien af Byssus Flos aquae Linn. *Kongl. Vetenskaps-Academiens Handlingar för år 1826*. Stockholm.

Uppe i nordväst igen - Nya botaniska strövtåg i länets utmarker

Text: Lars Asklund. Bild: Lars Asklund och Arne Holmer.

I T-Veronikan nr 2 2013 berättade jag om en utfärd till Örebro läns nordvästligaste hörn 13 juli 1990. Jag resonerade först om Västmanlands resp. Örebro läns högsta punkt. Sen redogjorde jag för botaniska fynd från min vandring i området. Främst sökte jag efter en lokal där Nils Hakelier 1974 sett och samlat fjälldunört. Jag trodde mig funnit lokalen men återsåg inte arten. Platsen var skadad av traktorspår.

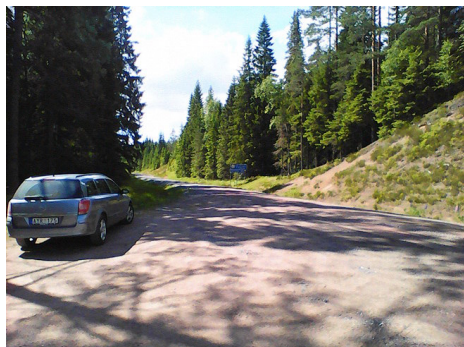
Artikeln slutar: ”Det skulle vara spännande att göra ett återbesök. Kanske Hakeliers fjälldunört finns kvar om lokalen hämtat sig?”

I somras blev det av! Jag tog Kjell Sundkvist med mig och vi for norrut 10 juli; nästan på dagen 27 år efter förra besöket.

Mot nordväst

Från bilen ser vi hur triften (*Armeria maritima*) ökat sin utbredning längsmed vägen (Lv 244) söder om Kärvingeborn i Grythyttan. Den har ökat enormt sedan jag såg den här första gången 1995. Vi hinner skymta skogsklocka (*Campanula cervicaria*) på en känd lokal vid Notbindartorp men fortsätter träget genom Hällefors, förbi Sävsjön och kommer småningom till dalagränsen. Bilen ställs denna gång 25 meter in i Dalarna. Den lilla vändplanen inne på västmanlandssidan, där jag parkerade 1990, visar sig nämligen nu vara igenväxt.

Vädret är övervägande molnigt med blåst och det är 15 grader; inget högsommarväder precis.

Uppe i nordväst; 25 m in i Dalarna.

Hakeliers dunörtslokal

Här är jag nu igen, högt över havet - närmare bestämt 310 m.ö.h.! Nu har jag Kjell med mig och jag känner inte igen mig. På nästan 30 år hinner skog växa upp på fall och nya hyggen tas upp där skog då fanns. Efter en stund fångar vi dock upp verkligheten och drar oss mot Hakeliers dunörtslokal: ”440 m SV 'B' i Bastuhöjden, källdrag”. Som sagt – minnesbilderna sviker men kartan talar sitt språk. Vi finner det kärrdrag där jag varit 1990 och där Hakelien gjort sitt fynd. Här flödar nu vatten. Inga hjulspår eller körskadorna finns som stör.

Vi följer dråget uppåt från vägen, genom och i kanten av kärrmark upp till nedre delen av Eskilsbergets sluttning. I dråget noteras nu klotpyrola (*Pyrola minor*), björkpyrola (*Orthilia secunda*), spindelblomster (*Neotia cordata*), korallrot (*Corallorhiza trifida*) och blommande kärrdunört (*Epilobium palustre*). Källdraget följs fram till att det, efter en kortare sträcka inne i skogen, upphör att synas dvs till de stenar varifrån vattnet börjar visa sig. En vandring ytterligare en bit upp i sluttningen ger inget resultat i form av att dråget åter blir synligt.

Hakeliers angivna fyndplats är väldigt klar geografiskt/kartmässigt – precis där källdraget är som mest utbildat. Vi går sträckan åter ner till vägen; allt sydväst Bastuhöjden och i Eskilsbergets sydostliga nedersta sluttning. Inte heller denna gång återfinns källdunörten.

I Bastuhöjdens sluttningar igen

Efter matpaus vid bilen inne i Dalarna åker vi ett kort stycke söderut igen. Inne på da-

lasidan ses smällglim (*Silene vulgaris*) och på vägrenarna inne i Västmanland blommar en hel del slätterblommor (*Parnassia palustris*). Jag tror det höga läget är gynnsamt för arten.

Vi utgår nu från vägkorsningen nordväst om Hultmossen och följer Saltbäcken, som i min tidigare uppsats fick heta Salbäcken, från vägen fram till dess sidobäck från öster. Vi ser åter korallrot samt kärnickstarr (*Carex brunnescens* var. *laetior*) och nordbräken (*Dryopteris expansa*).

Så når vi sidobäcken. Förra gången, 1990, följde jag bäcken från norr hit till sidobäcken. Nu blir det åter i gamla fotspår tänker jag men återigen – min bild i minnet stämmer illa med terrängen trots att det är samma bäck som följs.

Det går uppför här i Bastuhöjdens SV-sluttning och snart når vi ett av dessa slutande back-kärr som är så ”annorlunda” och spännande. Arter som antecknas är nålstarr (*Carex dioica*), taggstarr (*Carex pauciflora*), dyttåg (*Juncus stygius*), gräsull (*Eriophorum latifolium*) och ullsäv/snip (*Trichophorum alpinum*). Här finns också rikligt med järnockrautfällning med en oljig hinna på vattnet. Kärrspira (*Pedicularis palustris*) och knagglestarr (*Carex flava*) ses också.

Vi fortsätter längs bäcken, som ställvis är svår att förnimma, men kommer högre upp till nya sluttande kärr med mer kärrspira men också slätterblomma. Förekomsten av kärrmarker är mer komplex än vad kartorna kan förmedla. (Vi har både den gamla topografiska kartan och den nya terrängkartan med oss). En gärdsmyg hörs och i ett fuktigt hjulspår med blottad jord ses tätört (*Pinguicula vulgaris*) och ett fåtal ex. av strandlumner (*Lycopodiella inundata*).

Hönsbär

Bäcken kommer så in i en tydligare sänka. På sydsidan påträffas nu hönsbär (*Cornus suecica*); något ex blommar ännu! Hönsbär är i landskapet Västmanland i nutiden endast känt från Kindlaområdet där flera relativt rika förekomster finns. För Örebro län re-

Knagglestarr *Carex flava*.

dovisas dessutom några nutida fynd i sydvästnärke i Artportalen. Här uppe i nordväst finns dock inga tidigare kända förekomster. Glädjande fynd!

Högre upp i sluttningen

Vi kommer sen upp till det mer plana kärrpartiet inne i sänkan i Bastuhöjdens sydsluttning. Stora höga kärrspiror ses. Vi noterar också rödsvingel (*Festuca rubra*) och jungfrulin (*Polygala vulgaris*) som båda brukar finnas på lite fastare mark i rikare kärr i Bergslagen. Andra arter som antecknas är mer knagglestarr samt ullsäv och mer järnockra dyker upp.

I sluttningen mot nordost fanns 1990 ett fall med fuktiga back-kärr och ängsmarker. Nu finns här en ungskog med öppnare, sluttande, fuktiga kärr- och ängspartier. Bortom och högre upp ses ett relativt färskt kalhygge.

Vi följer ett sluttande kärr mot nordost och ser massor av jungfrulin, dvärglumner (*Selaginella selaginoides*) och flera ex. av mossnycklar (*Dactylorhiza majalis* ssp. *sphagnicola*). Mina fynd av ”sumpnycklar”

Kjell Sundkvist vid kransramsfyndet i Bastuhöjdens sluttningar.

Kransrams *Polygonatum verticillatum*.

1990 får härmed till slut sin korrekta bestämning. Kärret blir nu brantare och här noteras gräsull, bergslok (*Melica nutans*) och fler mossnycklar. Vidare antecknas korallrot och ormröt (*Bistorta vivipara*) samt mer rödsvingel och slätterblomma. Sumpmåra (*Galium uliginosum*) dyker upp – hittills har bara vattenmåra (*Galium palustre*) setts till. Högt upp påträffas tvåblad (*Neottia ovata*) och i yngre granskog ses icke blommande brudborste (*Cirsium heterophyllum*); kanske det bestånd där vitblommiga ex. sågs 1990. Den gången noterades även några andra arter som nu inte åter ses.

Nålstarr *Carex dioica*.

Kransrams

I sluttningen kommer vi sen till ett öppet parti med en större, relativt plan sten i ett mindre brant parti i kärmarken. 25 m V-ut finns en aldunge med älggräs (*Filipendula ulmaria*), piprör (*Calamagrostis arundinacea*) och midsommarblomster (*Geranium sylvaticum*).

Här gör vi nu dagens andra storfynd: kransrams (*Polygonatum verticillatum*)! Jag ser växten men är plötsligt nollställd i tanken och säger något till Kjell typ ”vad är det här” varpå han nästan utan darrning på rösten svarar – kransrams. Mer än 50 ex. ser vi varav ett flertal blommat. Vi befinner oss minst 335 m.ö.h..

Arten har några kända lokaler längre österut i länet: Älvhöjden och Högfors. Dessutom finns en rapport i Artportalen från Järlhyttebäcken i Nora. Den ska dock vara en felaktighet enligt uppgift.

Häruppe i nordväst finner vi nu arten i ett nytt område. Tänk att man en gång i sitt botanistliv skulle få förmånen att finna en egen kransramslokal i ”hemlänet”!

Nedstigning

Vi börjar så återtåget utför mot väster. En oxeltelning (*Sorbus intermedia*) antecknas och i ett plant fattigkärr öster om Saltbäcken finns dvärgbjörk (*Betula nana*). Så tar vi oss över bäcken och kommer snart ut på vägen igen efter ljuvliga vedermödor i branta kärr

vid Bastuhöjden. Länets högsta berg, Eskilsberget med sina 445 m.ö.h., finns på andra sidan vägen.

Under hemfärden svänger vi ner till Pansartorps station för att se vad som finns där jämfört med 1990. Den gången var det gamla stationshuset till salu. Nu är där åter bebott så vi vänder genast och far ner till lägre breddgrader och altituder överens om att dagen varit synnerligen givande.

Jag tror att Kjell, som aldrig varit i trakten, blev minst lika fascinerad vid mötet med detta område som jag blev 27 år tidigare. Vad mer döljs i dessa marker kan man fråga sig! Jag längtar tillbaka...

PS. När det gäller de vetenskapliga namnen, som ändras tid efter annan (jag hänger inte med längre), har jag denna gång valt att följa Lars Löfgrens Närkes flora från 2013. DS.

Blomfacit T-veronikan 2017-3

Text och bild: Björn Nordzell.

Rätta svar på förra numrets blomgåtor ser ut så här:

1. Blekbalsamin *Impatiens parviflora*
2. Pipdån/toppdån *Galeopsis tetrahit/bifida*
3. Flenört *Scrophularia nodosa*
4. Stinknäva *Geranium robertianum*

Glädjande nog har hela 6 svar inströmmat till redaktionen.

Kommentarer till rätta och felaktiga svar:

1. Blekbalsamin har en kort, rak sporre, springkorn en längre, 90 gr nedböjd sporre.
2. Pipdån/toppdån. Här uppstod oväntade problem beträffande artbestämningen. Två insända svar hade toppdån, tre pipdån, som förslag. Problemet gäller mittflikens utseende - kvadratisk eller rektangulär, inskuren eller ej, mörka färgteckningar som når ut till kanterna eller ej. För blomman på bilden stämmer vissa karaktärer med den ena arten, andra med den andra arten. Att text och bild beträffande dessa egenskaper inte helt stämmer överens i "Den nya nordiska floran" gjorde inte saken lättare. Då blomman på fotot således tycktes ha egenskaper av såväl pipdån som toppdån beslöts att godkänna båda arterna som rätta svar.

3. Flenört. Samtliga insända svar anger helt riktigt flenört, som ju har en ganska speciell

och lätt igenkännlig blomkrona.

4. Stinknäva. Några geraniumarters blommor kan vara svåra att skilja mellan. I den ledsagande texten angavs att blombilderna gällde vanliga växter, vilket bör utesluta några arter med snarlika blommor. Stinknävas kronblad är vitstrimmiga. (Att bilden visade stinknäva kan jag, som luktat på blomman, försäkra).

Först öppnade rätta svar var insänt av Gunnel Gustafson. Grattis till 1:a priset! Några blomsterkort kommer med posten.

Rätta svar hade också insänts av Claes Eliasson, Uno Milberg och Elvi Eriksson vilka också får några (men inte lika många) kort i brevlådan.

Tack för deltagandet och God Jul önskar Björn Nordzell.

Årets svampexkursion till Näsmarkerna

Text och bild: Claes U. Eliasson.

Under ledning av Herbert Kaufmann samlades vi åter för en sedvanlig svampafari. Denna gång var målet naturreservatet Näsmarkerna som nu åter betas extensivt av nötkreatur. Just därför hade Herbert besökt området dagen innan för att se ut områden där svamparna inte var avbetade.

Vi var en grupp om 13 personer från ÖLBS, Naturskyddsföreningen och Nora biologiska förening som sammanstrålade på södra parkeringen vid Sjöändan. Kossorna var nu i det södra hägnet så vi förflyttade oss till nästa hägn norrut och sökte igenom den östra, lägre sluttningen av Tullportaberget. Skogsbetet infördes 2010 för att gynna den tidigare mycket rika svampfloran i Näsmarkerna. Mikael Jeppson har i en länsstyrelserapport (2016) sammanställt kunskapen om svamparna i Näsmarkerna fram till och med juni 2015. Jag skriver därför ett årtal för senast tidigare notering i hans rapport bakom de svamparter som särskilt omnämns och inte återfunnits under senare år. Jag har också kollat varje arts noteringar i Artportalen för åren efter 2014.

Själv hoppade jag på kryckor och nöjde mig därför med kortare besök inne i själva skogen. Sevårdheter som flattoppad klubb-svamp och brandticka fanns dock att se helt nära vägens västra sida. Den senare verkar vara en nykomling i södra delen av Nora kommun. Dess skarpt orange färg borde göra att den inte med lätthet förbisettes. Att antalet vindfällen av gran ökat har säkert gynnat dess etablering. Inte långt från granlågan med brandticka fanns på västra

sidan av en grov tall en liten grupp svartvit taggsvamp (1984) och även skarp dropp-taggsvamp (1977). Den senare påträffades av andra på fler platser. Mitt i vägbanan stod den vackra spärrfjällskivling. Owe Nilsson plockade ett blad av en större ormbunksart och förevisade medan vi gick dagens mest kryptiska art – bräkenskorpa. Åter inne i skogen ropade jag till mig Herbert med gruppen då jag på en grov granhögstubbe fått se en vit luddig svamp jag aldrig sett förr. Anders Carlberg kunde i Rymans bok hitta dess namn – pulverticka. Denna art tycks inte tidigare ha noterats i Näsmarkerna. På samma stubbe fanns bävermussling och vid dess fot en barrviolspindling.

Berit Ragné plockade med sig ett par perfekta, sammetslena exemplar av barrviolspindling från en annan yta som senare framvisades efter vår lunch ca en timme efter att vi startade. Det gick då ett sus genom åskådargruppen. Efter lunchen beställde Herbert fram svamparna till bordet gruppvvis ur korgar och plastpåsar och berättade om gruppens gemensamma karaktärer. Nu visade det sig att flera lite ovanligare svamparter påträffats, bl.a. svart taggsvamp (1999), gul taggsvamp (2007 enstaka), grangräticka (1999) och violgubbe. De flesta ville lukta

Spärrfjällskivling Lepiota aspera.

Brandticka Pycnoporellus fulgens.

Pulverticka *Postia ptychogaster*.

på kryddspindling och doftvaxskivling. Sopporna var sparsamma just nu, men vi fick se fina exemplar av sammetsopp och tegelsopp.

Ungefär hälften av gruppen blev kvar för en andra svampsafari. Vi förflyttade oss nu längre norrut och gick ända fram till den blockrika foten av Tullportaberget där det växer lind. I en torrare backe med tall längs vägen hittade vi nu slät taggsvamp som nästan är något av en karaktärsart för Näsmarkerna med minst åtta mycel noterade av Mikael Jeppson. Närmare berget fanns gul taggsvamp på två åtskilda ytor med två meter långa band av fruktkroppar. Här påträffade vi också vad Herbert bedömde var en blek fingersvamp. De som var på jakt efter matsvamp blev här inte lottlösa då både traktkantareller och rödgul trumpetsvamp stod gruppvis i mossan. Då vi återvänt till bilarna kom Lotta Sörman stolt och förevisade ett foto i telefonen av raggtaggsvamp (1981) som hon visste var klassad som starkt hotad i rödlistan. Nu var det några som absolut ville bli med tillbaka dit och efter en

Raggtaggsvamp *Hydnellum mirabile*.

halvtimme hade de återfunnit platsen för den välkamouflerade svampen och plockat med sig ett belägg som Herbert tog till vara. Den kommer att få kollektnummer HK17041 och överlämnas till Naturhistoriska riksmuseet. Några av de särskilt omnämnda arterna ovan har Herbert noterat tidigare i september 2017. Dessa är grangräticka, svart taggsvamp och skarp dropptaggsvamp. Det blev en ansevärd mängd av rödlistade arter och initiativet till att återskapa skogsbetesbruket i naturreservatet och omgivande skogar på Sveaskogs marker ser verkligen ut att ha burit frukt i år, såsom Mikael Jeppson uttryckt förhoppningar om. Den som vill ta del av en mer fullständig förteckning över exkursionens svampfynd rekommenderas att söka på Artportalen, 9 september 2017, Viker socken.

Referenser

Jeppson, M. 2016. *Svampar i Näsmarkernas naturreservat – en kunskapssammanställning och lägesrapport 2015*. Länsstyrelsen Örebro län, publ. nr 2016:13.

Rödlistade arter

grangräticka	<i>Boletopsis leucomelaena</i>	(VU) sårbar
flattoppad klubbsvamp	<i>Clavariadelphus truncatus</i>	(NT) nära hotad
barrviolspindling	<i>Cortinarius harcynicus</i>	(NT) nära hotad
violgubbe	<i>Gomphus clavatus</i>	(VU) sårbar
raggtaggsvamp	<i>Hydnellum mirabile</i>	(EN) starkt hotad
gul taggsvamp	<i>Hydnellum geogenium</i>	(NT) nära hotad
svartvit taggsvamp	<i>Phellodon connatus</i>	(NT) nära hotad
svart taggsvamp	<i>Phellodon niger</i>	(NT) nära hotad
brandticka	<i>Pycnoporellus fulgens</i>	(NT) nära hotad
blek fingersvamp	<i>Ramaria pallida</i>	(NT) nära hotad
slät taggsvamp	<i>Sarcodon leucopus</i>	(EN) starkt hotad

En resa tillbaka i tiden!

Text: Herbert Kaufmann. Bild: Claes U. Eliasson.

Det hade varit torrt under hela året, vattningsförbud rådde i Örebro och våra gräsmattor blev brunbrända av solen! Äntligen så kom regnet och naturen svarade snabbt på den ökade markfukten. Svampar fanns plötsligt överallt och nya arter växte upp inom otroligt kort tid. Under en längre tid växte önskan hos oss tre (Berit R., Claes E. och hos mig (förf.)) att besöka Malmbäckarna i Värmland där Frida Turander och Björn Karlsson har skapat ett paradiset för ängssvampar och jordtungor.

Efter ett samtal med Frida per telefon och en bekräftelse om att vi var välkomna på ett besök, så bestämde vi oss att åka till Malmbäckarna och Finngården som brukas av Frida och Björn.

På ensliga vägar förbi Grythyttan och Filipstad kom vi till Hagforstrakten och slutligen till Malmbäckarna, den anonyma avtagsvägen dit var inte helt enkelt att hitta. Fridas och Björns Finngård vid Malmbäckarna visade sig vara en gård och en miljö såsom det såg ut överallt i Sverige för hundra år sedan. Idealister är de båda, de har genom manuellt arbete med lie, med hjälp av betesdjur och får öppnat de tidigare övergivna betesmarkerna. Som resultat av deras helt manuella bearbetning av ängarna har sällsynta svampar och rara växter formligen översållat ängsmarkerna.

På betesmarkerna i Malmbäckarna har nu 13 olika jordtungsarter och 36 olika vaxskiv-

lingar (*Hygrocybe* m.fl. släkten) noterats, vilket väl borde vara ett rekord för Sverige.

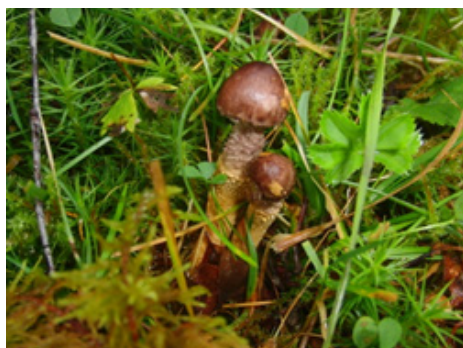
Jordtungor ser inte ut som vanliga svampar, de liknar mera korta och tillplattade lakritsstänger och vaxskivlingar liknar små färgglada karameller utspridda i gräsmarkerna. Mera anonyma är de spröda och bräckliga rödskivlingar. Ett undantag bland dem är de större arterna mjölrödskivling och blårödskivling. Alla rödskivlingar har rosafärgade kantiga sporer, men gemensamt för den är att de är svåra att bestämma. En viktig hjälp vid bestämningen av rödskivlingar är litteraturen av holländaren Machiel Nordeloos (Nordeloos 1987).

Vid sidan av de talrika ovannämnda släktena fanns också ett större antal sällsynta fingersvampar, färggranna en del av dem. Spektakulära är också arterna ur släktet *Squamanita*, dessa arter kidnappar andra svampar för sin fortlevnad. Arten vi såg på Malmbäckarna var grynknölfoting (*Squamanita paradoxa*). grynknölfoting är en myko-parasit som ”överfaller” ockragul grynskevling (*Cystoderma amianthinum*) som i fortsättningen blir värdsvamp för grynknölfotingen.

Ängssvampar är idag missgynnade arter som under de senaste 100 åren trängs undan från deras naturliga växtplatser eftersom ändrade skötselmetoder i jordbruket förstört deras livsutrymme. Naturreservat har på många

Frida och Björn på Malmbäckarna. I bakgrunden beteskor i miljövårdsarbete.

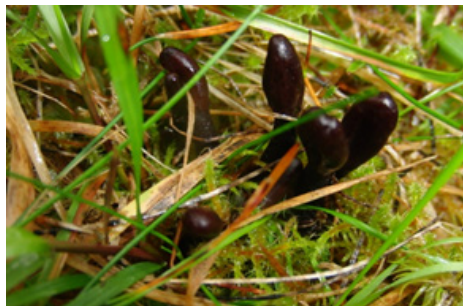

Grynknölfoting Squamanita paradoxa.

håll skapats (ofta för sent) för att bevara och gynna ängssvampar, men många ursprungliga och artrika miljöer har gått förlorade. Ett positivt tecken för ett ökat miljötänkande i Örebro län är att nyligen Vena hage i Vikers socken, har blivit ett naturreservat. I Vena hage har många sällsynta ängssvampar hittats (sök i Artportalen: Västmanlands län, Vikers socken).

För att bevara ängssvamparna krävs en levande landsbygd och en ändrad landsbyggsolitik och mera stöd till småskalighet, men framförallt bör bidraget till skötseln av gamla ängsmarker höjas. Sådana åtgärder gynnar vid sidan om ängssvamparna också överlevnaden av fjärilar, insekter och fåglar.

Hemmassonen Nils Hakelien (Ragne 2017) var en stor kännare av jordtungor, han har redan under 60-talet (Hakelien 1964 och 1967) inventerat ängsmarker Örebro län och också nybeskrivit flera nya arter. Tidigare, betydelsefulla publiceringar om jordtungor

Purpurbrun jordtunga Microglossum atropurpureum.

Svartn. narmmus. Porpoloma metapodium.

har också gjorts av Nannfeldt (Nannfeldt 1946). Johan Nitare besökte Hakelien's inventerade ängsmarker och noterade att en kraftig tillbakagång av jordtungor (Nitare 1988).

Till ängssvampar räknas också ett antal ofta färgglada fingersvampar med ofta groteska utseenden. Svartnande narmmusseron (*Porpoloma metapodium*) tillhör också de arter som man hittar på ängar. Vi hittade svartnande ängsmusseronen intill en enbärsbuske, men svartnande narmmusseronen antas vara en saprofytisk svamp som växer i gamla betesmarker (Knudsen, H. & Vesterholt J. 2008).

Tyvär har våra beslutsfattare inte tillräckligt tidigt uppmärksammat dessa svampar och att många ängsmarker övergivits och växt igen, under 60-talet hade de inte fått upp ögonen för den pågående miljöförstöringen av nedmontering av naturvärdena. Nya biotoper för ängssvampar och även för rara kärlväxter har dock skapats genom utbyggnaden av vägar, ofta finner vi dessa arter

Knubbig hårdjordtunga Trichoglossum walteri.

Ett urval svampar funna under Botaniska sällskapetets besök i Malmbäckarna hösten 2017.

Clavaria amoenoides	vridfingersvamp	
Clavaria fragilis	maskfingersvamp	
Clavaria fumosa	rökfingersvamp	
Clavaria zollingeri	violett fingersvamp	
Clitocybe squamulosa	småfjällig trattskeivling	HK17033
Cortinarius limonius	eldspindeliskeivling	
Cortinarius umbrinolens	jordspindeliskeivling	hatt med puckel, stark lukt, fot med vit velum, sporer knottiga 10 x 5,2 µm
Entoloma asprellum	strimnopping	HK17049, hatt mörkbrun, småfjällig, fot blå, sporer avlånga 10 x 6 µm.
Entoloma bloxamii	blårödskivling	
Entoloma chalybaeum	blånopping	HK17048
Entoloma lampropus	stånopping	HK17051, HK17047
Entoloma nitens		HK17036, hatt toppig, sporer nästan runda med 5 kanter, luktlös
Entoloma prunuloides	mjölrödskivling	
Entoloma rhodopolium var. rhodopolium	"luktlös" tvålrödskivling	HK17030, ej nitros doft, sporer 5-kantiga
Entoloma tibiicystidiatum		HK17052
Geoglossum difforme	klibbjordtunga	
Geoglossum simile	kärrjordtunga	
Hygrocybe coccinea	blodvaxskivling	HK17055
Hygrocybe conica	toppvaxskivling	
Hygrocybe flavipes	lila vaxskivling	
Hygrocybe laeta	broskvaxskivling	
Hygrocybe mucronella	bitter vaxskivling	
Hygrocybe nitrata	lutvaxskivling	
Hygrocybe pratensis	ängsvaxskivling	
Hygrocybe reidii	honungsvaxskivling	HK17053 sporer 8 x 5µm
Hygrocybe subpappilata	knoppvaxskivling	
Hygrophorus korhonenii	vitgrå vaxskivling	
Inocybe mixtilis	lökträdskivling	HK17031, knöliga sporer, cystidier med kristaller
Inocybe napipes	knölträdskivling	knöliga sporer
Lactarius hysginus	gulskivlig riska	HK17038
Microglossum atropurpureum	purpurbrun jordtunga	
Mycena olida	grådhatta	HK17059, sporer 6,5 x 4,5 µm, Ccy 15µm breda, på ved
Porpoloma metapodium	svartnande narmusseron	
Russula atroglaucula		grön hattfärg, under äldre gran, dcy upp till 9 µm breda, sporfärg IIB, HK17025
Squamanita paradoxa	gryknölfoting	
Trichoderma leucopus	blek klubbdyna	HK17035
Trichoglossum hirsutum	hårig jordtunga	
Trichoglossum walteri	knubbig hårjordtunga	

Violett fingersvamp Clavaria zollingeri.

Rökfingersvamp Clavaria fumosa.

därför i dikeskanter och längs skogsvägar. Positivt är dock upptäckten att svamparnas mycel kan överleva många år av misskötsel, för att sedan efter endast en kort tid när marken åter sköts på ett lämpligt sätt, åter väckas till liv och bilda fruktkroppar.

I tabellen på motstående sida visar jag ett urval av arter som vi noterade under vårt besök i Malmbackarna 2017-09-05. Under 2018 planerar ÖLBS att förlägga en exkursion till Malmbackarna så att fler av våra medlemmar har tillfälle att se den unika miljön och de många sällsynta svamparna där.

Vridfingerssvamp *Clavaria amoenoides*.

Litteratur

Hakelien, N. 1964. Bidrag till Sveriges svampflora II, Geoglossaceer. *Svensk Botanisk Tidskrift* 58: 337-343.

Hakelien N, 1967. Three new Species of Geoglossum, *Svensk Botanisk Tidskrift* 61: 3, p 337-343.

Hansen, L. & Knudsen, H (red.) 2000. *Funga Nordica*. Nordsvamp, Köpenhamn.

Knudsen, H. & Versterholt, J. (red) 2008 *Funga Nordica*. Nordsvamp, Köpenhamn.

Nannfeldt, J.A. 1941. The Geoglossaceae of Sweden. *Arkiv för Botanik* 30a, bd.4,

Nitare, J. 1988. Jordtungor, en svampgrupp på tillbakagång i naturliga fodermarker. *Svensk Botanisk Tidskrift* 82: 341-368.

Nordeloos, M.E. 1987. Entoloma (*Agaricallis*) in Europe. *Beiheft zur Nova Hedwigia* 91.

Ragné B. 2017. Axplock och guldkorn, *T-Veronikan* 22: 16-19.

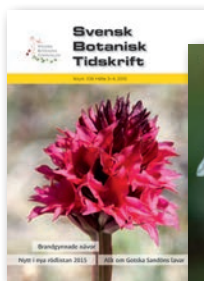
Turander, F. 2011. Grynknöfoting *Squaminita paradoxa*, en sällsynt svamp på Malmbackarna i Värmland. *Sveriges Mykologiska Tidskrift* 2-2011: 2-5.

Välkommen till Svenska Botaniska Föreningen!

Vill du veta mer om våra vilda växter? Gå då med i Svenska Botaniska Föreningen. Vi arrangerar resor både i och utanför Sverige, vi anordnar De vilda blommornas dag och vi reser under de årliga Botanikdagarna till blomsterrika och vackra platser i något svenskt landskap. Vi arbetar aktivt med floraskydd, bland annat genom Floraväktarna. Vi ger ut floror och andra böcker om botanik samt de innehållsrika tidningarna *Vilda växter* och *Svensk Botanisk Tidskrift*.

Just nu kan du bli medlem i föreningen till ett mycket förmånligt prova-på-pris, 150 kr jämfört med normalpriset 275-300 kr.

Gå in på www.svenskbotanik.se/prova-pa.html och välj vilken tidning du vill koppla till ditt medlemskap. Du kan ha båda! Du kan också kontakta vårt kansli direkt på telefon 018-471 28 91.

Karros herbarium blir kvar i Örebro

Text: Pehr Thermaenius. Bild: Erland Bohlin och Arne Holmer.

Denna artikel om Örebroherbariet har tidigare varit publicerad i Örebro-Karolinaren 2017. Vi tackar författaren Pehr Thermaenius och redaktionen för Örebro-Karolinaren för att vi får återpublicera den i detta nummer av T-veronikan.

Örebro kommun, Länsmuseet och Örebro läns botaniska sällskap har kommit överens så att Karros herbarium får en trygg förvaringsplats. Därmed är det klart att Karros 150-åriga exemplar av den röda näckrosen i Fagertårn blir kvar i Örebro tillsammans med 25 000 andra växter. ”Det är ett oerhört framsteg och väldigt glädjande för oss”, säger Ingevi Fall. Hon har varit biologilärare på Karro och är en av dem i botaniska sällskapet som vårdar herbariet.

Herbariet är en del av Karros biologiska museum. Sedan det blivit flyttat från museet i den byggnad som kallas Sibirien kom det så småningom till Länsmuseet. Kommunen hyrde rum av museet högst upp i Narvakasernen på gamla I3. Men de senaste åren har varit oroliga för herbariet. Kommunen ville inte fortsätta att betala hyran. Karro, det vill säga kommunen, frågade 2016 om Länsmuseet ville ta över. Men museet tackade nej eftersom det arbetar med kulturhistoria och inte har kompetens att arbeta med biologi

eller botanik, skrev Elinor Magnérus, chef för museets kunskapsenhet. I stället föreslog hon att kommunen ska fortsätta att äga herbariet och fortsätta att hyra rum av museet i Narvakasernen. Hon föreslog också att Örebro läns botaniska sällskap ska fortsätta att vårda herbariet. Och just så blir det nu, även om avtalet i december 2017 ännu inte var fäst på papper.

Karros herbarium blir kvar i Örebro i stället för att hamna i det stora herbariet i Uppsala, vilket var det nödalternativ som var på tal. Men i Uppsala ville de bara ha de botaniska godbitarna. Det som är intressant för Örebro och Karros historia skulle inte ha kunnat bevaras. Herbariet är ett historiskt arkiv som har mycket att berätta, inte bara om botanik. När Ingevi Fall arbetar med herbariearken ser hon mycket annat än botaniska fakta. ”Det jag häpnar över är hur väl bibehållna växterna är efter över hundra år, men så häpnar jag också över handstilen på etiketterna, skrivna av Karropiltar i tonåren som samlade växter och pressade. Pressade växter är underbart vackra.”

En av dessa Karroelever var Wilhelm Möller som i juli 1881 besökte Herrfallsäng, öster om Hallsberg där han bodde, och därifrån tog med sig ett exemplar av ormtunga (*Ophioglossum vulgatum*). Han använde ett tryckt etikettformulär från Karros naturvetenskapliga förening Hedera när han sedan lämnade den pressade växten till skolans herbarium.

En annan bidragsgivare är – kanske – Karrostudenten Bernhard Kjellmark, den förste botanist som iakttog och rapporterade de röda näckrosorna i Fagertårn i Tiveden. Han studerade botanik i Uppsala. På sommaren 1856 besökte han Aspa bruk och fick höra talas om de röda näckrosorna. Han gick till Fagertårn och plockade några exemplar

Elinor Magnérus på studiebesök i herbariet.

som han tog med sig till Uppsala, där fyndet publicerades senare samma år. Han pressade ett av exemplaren och det finns nu i hans herbarium i Uppsala. Den röda näckrosen i Karros herbarium är från "1850-t", enligt etiketten. Men etiketten är daterad 2004. Originaletiketten syns inte på herbariebladet. Så vi vet inte vem som har givit den röda näckrosen till Karro, men det vore ju inte alls konstigt om Bernhard Kjellmark på vägen från Aspa till Uppsala besökte Örebro och då gav ett exemplar av sin världssensation till sin gamla skola.

De två samlingar i Karros herbarium som är mest värdefulla för botaniker består av växter som är anspråkslösa i jämförelse med de röda näckrosorna. Det är mossor och lavar. Samlingen av mossor kommer från Ernst Adlerz (1854–1918), lektor i naturalhistoria och kemi. Han var både forskare och lärare, men forskningen kunde bara ske på loven. Under terminerna var han en omtyckt lärare. En av eleverna, G. A. Ringselle, skrev om honom och kallade honom "den speciellt för mig käre" lektorn.

Trots att Ernst Adlerz var en världsledare inom sitt område var skolan medelpunkten för hans liv, skrev G. A. Ringselle. Han vårdade museet och skötte om skolans köksträdgård. Där kunde han visa upp något så ovanligt som tomater. Han delade en, visade det läckra fruktköttet och frågade om någon ville smaka. Men det vågade inte eleverna, så lektorn åt själv upp sin tomat. Under lektionerna var han mer inriktad på att sprida kunskap än att avslöja okunskap. Om en elev inte kunde svara på en fråga brukade han ställa sig och titta ut genom fönstret, med ryggen åt klassen. Eleven fick då tillfälle att öppna sin bok och söka svaret, vilket han sedan inte lär ha glömt. Det var en undervisning som gav många elever en grund för akademiska framgångar och till och med ett Nobelpris, The Svedberg i kemi 1926.

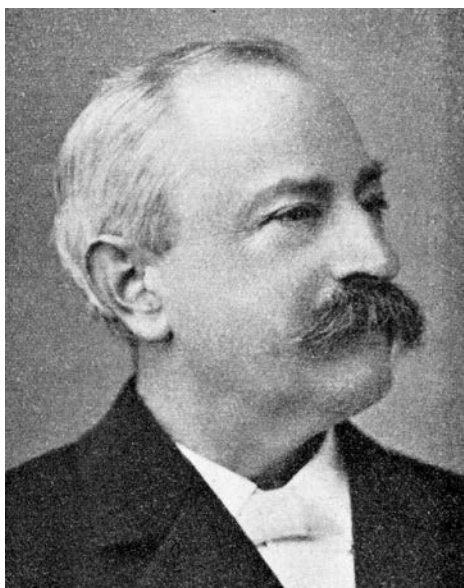

Wilhelm Möller lämnade in ett exemplar av ormtunga till skolans herbarium. Han använde den naturvetenskapliga skolföreningen Hederas etikett.

Under loven sökte Ernst Adlerz mossor runt om i Sverige och i Europa. Han redovisade sina fynd i vetenskapliga artiklar och gav ut en flora för bladmossor, som särskilt handlade om Närke. Bland hans artiklar finns också *Om växtinsamlingens betydelse för ungdomen vid de allmänna läroverken.*

Den röda näckrosen från Fagertärn kom in i Karros herbarium på 1850-talet. Den är monterad på ett folioark. Den nya etiketten är daterad 2004.

Ernst Adlerz.

Och han levde som han lärde, på språng med portören på ryggen.

Lavsamlingen kommer från adjunkten Per Johan Hellbom (1827-1903). Han erbjöd läroverket att köpa hans fullständiga samling av skandinaviska lavar. Kollegiet tillstyrkte detta 1870, trots att lärarna förstod att lavherbariet inte skulle komma till stor nytta i undervisningen. Men kollegiet tyckte att en sådan samling skulle ge prestige åt museet, som skulle bli "något alldeles unikt i sitt slag bland rikets läroverk", som läroverket uttryckte det i årsredovisningen. Men det blev affär först 1877 och då tack vare bidrag från några lärare och andra som ville gynna läroverket. Efter Per Johan Hellboms död 1903 köpte Karro dessutom hans kvarlämnade lavsamling som omfattade 700 arter.

De här gamla samlingarna har fortfarande stor betydelse i botaniken. Det viktigaste är att här finns de första exemplaren från vilka man har beskrivit arter som inte tidigare var kända i Sverige eller ens i världen. De botaniker som nu arbetar med dessa grupper kan gå tillbaka till ursprunget och till de andra gamla exemplaren. Kanske upptäcker de då att det som var en art då har blivit två arter nu, eller tvärtom.

Herbariet berättar också hur Närke såg ut förr. Det uppenbara är att ha belägg för växter som inte finns längre, men etiketterna innehåller också gårdsnamn och annan information om kulturgeografin. Om man nu beger sig till ett ställe där någon för kanske hundra år sedan tog en blomma som trivs på öppna fält kanske man finner en skog. Och om man analyserar växterna får man information om hur föroreningar har påverkat naturen. Där finns spår av industriutsläpp och koleldning.

Tekniken att pressa växter har inte ändrats sedan Linnés tid och den står sig fortfarande. Men den har sina brister, till exempel bleknar färgerna och särskilt blå nyanser. Den pressade röda näckrosen från 1850-talet är inte längre röd utan bara lite ljust lila. Men andra detaljer kommer fram på ett sätt som inte syns på ett fotografi, till exempel olika typer av hår. Ibland blöter forskare upp pressade växter för att studera detaljerna.

Arne Holmer är gammal biologilärare och botaniska sällskapets fotograf. Han har pressat växter sedan han var pojke, men numera fotograferar han mest. Han tog bilderna till *Närkes flora*, som efter många års arbete kom ut 2013. Men han bidrog också till insamlingen av växter till floran och då krävdes pressade exemplar som botaniker ska kunna studera i framtiden. "Många säger att de här samlingarna bara är gammalt hö, men de har större värde än vad folk tror", säger Arne Holmer.

Nu pågår arbetet med att vårda och sortera Karros herbarium. Efter hundra år eller mer händer det att klistreremorna släpper så att växterna lossnar från sina arkivblad. Då måste man försiktigt montera dem på nytt, inte med tejp utan med gammeldags klistreremor, sådana som man ska slicka på. Då och då hittar sällskapets botaniker växter som har fått fel namn. Någon som examinerade växten på 1800-talet gjorde helt enkelt ett misstag. Därtill kommer att många latinska namn ändras. Det beror på att forskarna inser att växter som tidigare ansågs vara släkt inte alls hör så nära ihop. På senare år har DNA-tekniken gjort arbetet

extra svårt för dem som katalogiserar gamla växter.

”Målet är att herbariets katalog ska bli tillgänglig digitalt”, säger Owe Nilsson, som har arbetat med att säkra herbariets framtid i Örebro. Botaniska sällskapet samarbetar med Evolutionsmuseet i Uppsala för att registrera herbariet.

Så förenas teknikerna för att det arbete som botaniker på Karro utfört i många generationer ska bli tillgängligt i hela världen. Det skulle Wilhelm Möller och medlemmarna i Hedera ha gillat.

Fotnot 1: Arne Holmer har fotograferat många herbarieark. Efter att ha varit utställda under hösten ska de visas på Karro, i samband med biologiska museet.

Fotnot 2: G. A. Ringselles berättelse om Ernst Adlerz finns i *Läroverk och Livsverk*. Uppgifterna om Per Johan Hellbom finns i *Naturaliesamlingar och naturhistorisk undervisning vid läroverken* av Yngve Löwegren. Båda böckerna finns på nätet.

Nya blomgåtor

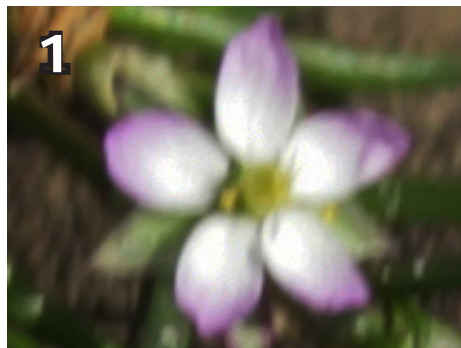
Text och bild: Björn Nordzell.

Här kommer fyra nya blommor att fundera över under helgerna. Lite svårare än förra gången. Och för att inte göra det lättare lämnar jag inte några ledtrådar.

Först öppnade insända svar tilldelas som

vanligt några blomsterkort. Hoppas på minst lika många svar som förra gången.

Skicka in era svar till T-Veronikans redaktion (teveronikan@gmail.com) före 30 januari 2018.

Kallelse till Årsmöte i ÖLBS 2018

Söndag 25 februari kl. 15.00

Plats: Föreningarnas hus, Slottsgatan 13 A, Örebro.

Efter årsmötesförhandlingarna kommer Owe Nilsson att visa bilder från och berätta om Sardiniens orkidéflora. Föreningen bjuder på fika.

Program 2018

6 maj Vårexkursion till naturreservaten Snavlunda och Tjälvesta. Samling vid Svampen kl 09.00. Kontakt Daniel Gustafson, tfn. 073-714 16 06.

19 maj Vårfloran vid Ängsö slott, Västerås. Förhoppningsvis får vi se jättestarr och Adam och Eva. Vi guidas av botanister från Västerås. Samling vid Svampen kl 09.00. Kontakt Herbert Kaufmann tfn. 019-24 61 94.

17 juni Vilda Blommornas Dag, program kommer senare.

30 juni Botanisk exkursion till Born, Nora. Eventuellt också Kalkudden (se artikel i T-Veronikan 2017-1). Samling vid Svampen kl 09.00, Nora torg 09.45. Kontakt Camilla Pettersson tfn. 070-57 20 884.

6-8 juli Botanikläger. Plats och program kommer senare.

Juli eller augusti Exkursion till det nya kommunala naturreservatet Björkönen i Hjäl-maren. Mer information i kommande nummer av T-Veronikan.

8 september Svampexkursion till Malmbäckarna utanför Hagfors. Exklusiva ängs-markssvampar bl.a. flera arter jordtungor och fingersvampar. Samling vid Svampen 09.00, Nora torg 09.45. Kontakt Herbert Kaufmann tfn. 019-24 61 94.

Herbariegruppen kommer under hösten att träffas för arbetsmöten den 1/11, 22/11 och 6/12. Alltid kl. 15-20 och alltid på en onsdag i f.d. logementet Narva. Ansvarig Margareta Hedman, tfn. 070-290 71 73.

Håll utkik efter ändringar och tilläg i programmet i kommande nummer av T-Veronikan och på föreningens hemsida www.olbs.se.

Örebro Läns Botaniska Sällskap

ÖLBS ändamål är att utgöra ett forum för utbyte av erfarenheter och kunskaper inom botanikens olika grenar, att utforska floran inom länet och att verka för skydd av växtlokaler och växtsamhällen. ÖLBS är anslutet till Svenska Botaniska Föreningen.

Styrelse

Ordförande

Daniel Gustafson Östra Vintergatan 48
703 43 Örebro, tfn 073-714 16 06
daniel.gustafson@telia.com

Vice ordförande

Bo Hägerås Himmer 330
715 95 Kilsmo, tfn 070-650 97 74
hageras@gmail.com

Sekreterare

Margareta Hedman E Rosenbergs v 25
702 85 Örebro, tfn 070-290 71 73
margaretahedman@yahoo.se

Kassör

Owe Nilsson Utterbäcksvägen 10,
691 52 Karlskoga, tfn 0586-72 84 78
owe.kga@telia.com

Ledamöter

Gunilla Dahlén Holländaregatan 22
702 86 Örebro, tfn 0703-25 36 22
dahlen.gunilla@gmail.com

Berit Ragné Odengatan 2
713 32 Nora, tfn 0587-109 11
berit.ragne@telia.com

David Tverling Karl XI:s väg 9,
695 32 Laxå, tfn 070-578 41 20
davidtverling@hotmail.com

Suppleanter

Ingevi Fall Tempelkärrsvägen 25
702 30 Örebro, tfn 019-24 04 82
tfn 070-319 59 75, ingefall@telia.com

Organisationsnummer

875001-7298

Adress

Korrespondens ställs till ordföranden.

Medlemsavgift 2017

Ordinarie medlem 150 kr.
Famijemedlem 75 kr (ej *Veronikan*).
Avgift inbetalas till
Plusgiro **64 26 24-1**.

Glöm ej att ange namn när ni betalar medlemsavgiften. Vi är också tack-samma om ni meddelar oss era adress-ändringar och e-postadress.

Hemsida

www.olbs.se

T Veronikan

Årgång 22 nr 4/2017

Ordföranden har ordet

Daniel Gustafson..... 3

Skogsbäckmossa och stor skogsbäckmossa i Närke

Lars Löfgren..... 4

Carl Adolph Agardhs alger i Arboga och Kil

Lars Löfgren..... 6

Upp i nordväst igen - Nya botaniska strövtåg i länets utmarker

Lars Asklund..... 8

Blomfacit T-veronikan 2017-3

Björn Nordzell..... 11

Årets svampexkursion till Näsmarkerna

Claes U. Eliasson..... 12

En resa tillbaka i tiden!

Herbert Kaufmann..... 14

Karros herbarium blir kvar i Örebro

Pehr Thermaenius..... 18

Nya blomgåtor

Björn Nordzell..... 21

Program 2018..... 22

